

Dini Grupların Vitriini Olarak Yardım Organizasyonları: Deprem Bölgesi Panoraması

Humanitarian Aid Organisations of Religious Groups in Türkiye: Panorama of the Earthquake Region

Hamit AKTÜRK*

Özet

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de dinî gruplaşma, sosyal ve siyasal bir gerçeklik olarak ortadadır. Doğası gereği siyasallık üreten her gruplaşma gibi dini gruplar da zaman zaman topluma açılma, kendini tanıtmaya, diğer gruplar, toplumun geri kalanı ve siyasal otorite ile ilişkilerini yeniden düzenleme ihtiyacı duyarlar. Afetler, krizler, buhran dönemleri dini gruplar için bu fırsatı sunar. Doğal veya toplumsal kriz zamanları, dini grupların özellikle de onların vitrinleri olan bağlı STK'ların revize edildiği/atılım yaptığı veya gelişip dönüştüğü dönemlerdir. Bu durum, pragmatik ve refleksif olmaktan çok; içerde biriken enerjinin dışarıya aktarılması türünden bir dinamizmdir. Biz her ne kadar olayın sosyolojik yönüne odaklansak da bu yardım hareketliliğinin başka birçok motivasyon kaynağı mevcuttur. Bu çalışmada; öncelikle yardım organizasyonlarının bir tasnifi yapıldı. Daha sonra dini gruplara bağlı yardım organizasyonlarının gelişim seyri ve bu gelişimde kritik dönemlere dikkat çekildi. Ardından vitrin olarak yardım organizasyonlarının dini gruplarda doldurduğu boşluğu, üstlendiği fonksiyonları ve bir dini grubun vitrine neden ihtiyaç duyabileceğini irdelendi. Son olarak deprem bölgesinde İslami STK ve dini grup organizasyonlarının haritası çıkarıldı. Deprem bölgesinde dini grupların panoraması çizerken ana figürler; bölgeye destek için gelen gruplara bağlı dernek/vakıfların yardım faaliyetlerinin kapsamı, yer seçimi, siyasi otorite ve diğer gruplarla ilişkileri, yardıma gelen grup üyelerinin insan tipleri, nöbet değişimleri, edindikleri tecrübeler, taşıdıkları sembolleri vs. olacaktır.

Anahtar kelimeler: Dini Grup, Cemaat, İslami STK, Yardım Organizasyonları, İnsani Yardım

Abstract

As in the rest of the world, religious groupings in our country are a social and political reality. Like any form of grouping that inherently produces political dynamics, religious groups occasionally feel the need to reach out to society, introduce themselves, and restructure their relations with other groups, the broader society, and political authorities. Disasters, crises, and periods of turmoil provide such opportunities for religious groups. Times of natural or social crises often serve as periods when religious groups—particularly their affiliated NGOs, which function as their public faces—undergo revision, expansion, or transformation. This phenomenon is less a matter of pragmatism or

* Doç. Dr.; Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ORCID: 0000-0002-4682-0296, akturkhamit@gmail.com

reflexive action and more a manifestation of an internal energy being projected outward. Although this study primarily focuses on the sociological aspects of the phenomenon, it acknowledges that many other motivational factors drive this surge in humanitarian activity. The study begins by categorizing different types of humanitarian organizations. It then examines the trajectory of aid organizations affiliated with religious groups, highlighting critical periods in their development. Subsequently, the study explores the role of aid organizations as a public representation of religious groups, their functions, and the reasons why a religious group may require such a public-facing institution. Finally, the study maps out Islamic NGOs and religious group organizations operating in the earthquake-affected region. In drawing a panorama of religious groups in the disaster zone, key elements include the scope of aid activities conducted by associations and foundations affiliated with incoming religious groups, site selection, relations with political authorities and other groups, the profiles of group members participating in aid efforts, shifts in personnel, experiences gained, and the symbols they carry.

Keywords: Religious Group, İslamic NGO, Cemaah, Aid Organizations, Humanitarian Aid

Giriş

Türkiye’ye askeri bürokrasisine atıf yaparak bir istisna tanısa da Gellner (Geller, 1994, s. 199-200) İslam dünyasında “sivil toplumun” üretilemeyeceğini iddia etmiştir. Ona göre sivil toplumun gelişmesinde sekülerleşme olmazsa olmaz bir yere sahiptir ve İslam sekülerleşmeye müsaade etmez. Gellner’e katılmayan karşı bir cephe de haliyle ortaya çıkmış, tezlerini gerekçelendirecek argümanlar üretmiştir (Yeğen, 2010, s. 54-71; Sunar, 2018, s. 19). Tartışmalara girmeden “sivil toplumu”, devlet dışı, gönüllüler organizasyonu” olarak kabul ettiğimizde Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin varlığı inkâr edilemez hale gelir. Yayla (2013), sivil toplumu içerisinde bireylerin gönüllü olarak bir araya gelip çeşitli biçimlerde birlikler oluşturduklarını, kendilerine bir veya birden fazla amaç/konu belirleyip onlarla ilgili faaliyetler yürüttükleri organizasyonlar olarak tanımlar. Bunlara genel olarak sivil toplum kuruluşları (örgütleri) (STK) veya hükümet (devlet) dışı organizasyonlar (NGO) adı verilir. Söz konusu sivil toplum örgütleri içerisinde yardım kuruluşları ciddi bir yer tutar.

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli meydana gelen iki büyük deprem, Kahramanmaraş ve çevresinde bulunan 11 ili etkilemiş, benzeri yakın geçmişte görülmemiş bir yıkıma sebep olmuştur. Depremlerin fiziki yıkımları, bölgede yaşayan milyonlarca insanı yardıma muhtaç hale getirmiştir.

Bu süreçte devletin resmi yardım kurumlarıyla birlikte tüm ülke seferber olmuş, milyonlarca insanın barınma, beslenme, giyim, yakacak vs. ihtiyaçlarını karşılamak için ülke tarihinin en büyük resmi ve sivil yardım kampanyaları düzenlenmiştir.

Devletin resmi yardım kurumları, ulusal ve uluslararası yardım organizasyonları, kendi imkânlarıyla veya yardım kuruluşları aracılığıyla destek olmaya çalışan özel sektör, depremzedelerin ihtiyaçlarını karşılamak, insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarını gidermek için gece gündüz çalışmışlardır.

2 milyonu Suriyeli mülteci olmak üzere 14 milyon insanın yaşadığı 11 ilin etkilendiği, elli binin üzerinde insanın vefat ettiği 3 milyondan fazla insanın göç etmek

zorunda kaldığı (TİF, 2023, s. 2) deprem bölgesinde depremzedelerin ihtiyaçlarını karşılamak için yardım organizasyonlarına katılan ve bölgede faaliyet yürüten kurumları şu şekilde sıralayabiliriz:

- AFAD, Türk Kızılay, UMKE gibi devlet destekli yardım organizasyonları
- İslami kimlikleriyle bilinen STK'lara bağlı yardım organizasyonları
- Seküler kimlikli yardım organizasyonları
- Geçici, akut ve anlık toplanan yardımları ulaştıran yerel STK'lar. Sendikalar, Muğla'dan Düzce'ye, Bartın'dan Siirt'e kadar birçok İmam Hatip derneği, Holding Vakıfları, herhangi bir dernek vakıf adıyla olmadan esnaf veya sitelerde toplanan yardımları kendi çabalarıyla bölgeye ulaştıranlar vs.
- Uluslararası yardım organizasyonları

1. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmamda nitel araştırma yöntemini kullanılmıştır. Araştırma ana veri seti; alanda bulunduğum süre içerisinde katılımlı gözlemlerimden elde edilen verilerden müteşekkildir. Söz konusu gözlem verilerinin ilk kısmı, depremzede vatandaşlar arasındaki gözlemlerim oluşturmaktadır. Gözlemlerimin ikinci kısmı ise gönüllüler arasında ve organizasyonlar içerisinde elde edilmiştir. Araştırma esnasında yapılandırılmış mülakat soru seti kullanılmamış, çay sohbeti, yemek sırası, namaz arası vs. gibi gündelik hayatın rutininde elde edilen veriler derlenmiş ve organize edilmiştir. Bunun yanında araştırma süresince, dini gruplara bağlı yardım organizasyonlarının sosyal medya hesapları takip edilmiş, süreç sonunda yayınladıkları raporlardan faydalanılmıştır.

Bu çalışmanın konusu; İslami kimlikleriyle bilinen Sivil Toplum Kuruluşlarına ait yardım organizasyonlarıdır. Söz konusu yardım organizasyonları genel anlamda iki kategoride ele alınmıştır. Bunlardan birincisi; bir dini gruba bağlı yardım organizasyonları diğeri ise herhangi bir dini gruba bağlı olmadan ama İslami kimlikleriyle öne çıkan yardım kuruluşlarıdır. Çalışmada odağında herhangi bir dini gruba bağlı yardım organizasyonlarının faaliyetleri ele alınmıştır.

Çalışmada mekânsal olarak, Adıyaman ili ile sınırlıdır. Çalışmanın zamansal sınırı ise; söz konusu dernek ve vakıfların 6 Şubat 2023 ile 6 Haziran 2023 arasındaki faaliyetleridir. Araştırmada, dini grupların yardım organizasyonlarına odaklanılmış, Afad ve Türk Kızılay gibi resmi yardım kuruluşlarının faaliyetleri, İslami STK kategorisinde olup herhangi bir dini gruba bağlı olmayan yardım organizasyonları, seküler kimlikli yardım kuruluşları kapsam dışında tutulmuştur.

2. Dini Grubun Teleolojisi ve Yardım Organizasyonları

Üzerinde uzlaşılan bir tanım mümkün olmasa da “dini” özellikle de İslam'ı, kabaca dünya ve ahireti inşa eden bir dünya görüşü olarak tanımlanabilir. Ayet ve hadisleri inceleyenler, İslam'ın bireysel bir kurtuluşu yeterli görmediğini, mümini diğer insanları da kurtarmaya ve onları da karanlıklardan aydınlığa çıkarmaya yönelttiğini görecektir (Rad 13/11). İslam'ın ana kaynakları ayet ve hadislerde, inanana bir topluluk olmaya yönelten, öteki ile ilişkiye zorlayan birçok motivasyon mevcuttur (örneğin Bakara 2/261 ve Hadid 57/7).

Dini gruplara bağlı yardım organizasyonlarının varlığı grubun inancı, teleolojisi, ideolojisi ve siyasi sosyal ağ bağları ile ilişkilidir. Bir dini grup neden ortaya çıkar? Kabaca en küçük unsur olan bireyden, en büyük yapı olan “ümmete” giden yol şu şekilde formüle edilebilir: kendi dünya ve ahiretini inşa etmek (ihtida), bununla yetinmeyip dünya ve ahiretini inşa edenlerle birlikte olmak (gruplaşma), bir grup veya cemaat olarak dünya ve ahireti inşa yolunda çevresini bilinçlendirmek (davet ve tebliğ), söz konusu inşayı içerden ve dışardan tehdit edebilecek tehlikelere karşı siyasi erk (devletleşme), sosyo kültürel üretimlerin ve siyasi erklerin birlikteliği (ümme). Haliyle İslami bir hayat kurmanın yolu “öteki” ile ilişkiden geçer. Grup olarak kaldıkça, içeri kapandıkça, çevre ile ilişkiye geçmedikçe dünyanızı ve ahiretinizi inşa edemezsiniz, kurtuluşa eremezsiniz. Sonuç olarak dini grup teleolojik olarak içerden ürettiği enerji ile dışa doğru genişleme istidadındadır. İçerde ürettiği enerji azaldıkça dışarıyı dönüştürme motivasyonu da azalır.

Dini grupların kendileri dışındaki “öteki” ile kurdukları iletişim noktalarından biri de yardımlardır. Yardım organizasyonları, yardımların toplanması, lojistiği, dağıtımı içerde enerjinin yeniden üretilmesine ortam hazırlar. Özellikle kermesler, grup içerisinde yorulan üyelerin enerjilerini yeniledikleri, tekrar motive oldukları, aidiyetlerini güçlendirdikleri etkinliklerdir. Gruplar, organizasyonun dağıtım aşamasını mümkün olduğunca çok üyenin deneyimlemesini isterler. Çünkü “vermek”, bir insanın ihtiyacını gidermek, bir aç doyurmak eşsiz bir deneyim kazandırır, kurtulmuş ve seçilmişlik duygularını pekiştirir. İlginçtir ki “vermek” grup aidiyetini güçlendirir, “alandan” çok “veren” bağlanır. Dini gruplar yardım faaliyetleri için üyeleri arasında kampanyalar düzenler. Bu kampanyalar aynı zamanda grup aidiyetlerini de güçlendirir. Çünkü temel mantık şudur: “aidat” ile “aidiyet” arasında sıkı bir ilişki vardır.

Dini gruba bağlı olmayan profesyonel yardım organizasyonları gibi dini gruplara bağlı yardım kurumları da giderek daha fazla profesyonel, eğitimli uzman çalıştırmaktadır. Buna karşın dini grupların yardım organizasyonlarında sahada gönüllü oranı daha yüksektir. Gruplar, bağlılığını sıkılaştırmak istedikleri aynı zamanda ciddi maddi destek sağlayan üyeleri zaman zaman sahaya götürürler. Böylece yarı uzman yarı gönüllü hibrit bir tarz ortaya çıkar.

Dini grupların yardım organizasyonları hem inançları gereği zekât, kurban ve infaklarını doğru kanallarla doğru kişilere ulaştırmayı hedefler hem de ötekinin dünyasını idame faaliyetinde destek olur. Ancak yapısı teleolojisi gereği bir değer yüklüdür. Yüklenen değer her zaman çok açıkça görülmeyebilir.

Yılın belirli periyotlarında dini gruplarda yardım hareketliliği artar. Ramazan’da toplanan yardım kolileri, fitreler; Kurban’da kurban bağışları ve bunların hazırlık ve planlama süreçleri oldukça ciddi bir enerji gerektirir. Ülkemizde et fiyatlarının diğer ülkelere oranla oldukça yüksek olması, şehirlerde kurban kesmenin zorlukları dini gruba bağlı yardım kuruluşlarının yurt dışı kurban organizasyonlarını teşvik etmiş ve artırmıştır. Bu sayede grup, Afrika ve Asya başta olmak üzere, perspektifine bağlı olarak, dünyanın birçok yerine açılabilmiştir.

Söz konusu kuruluşlar, bağışçıları ikna etmek için teknolojik araçlardan faydalanmaktadır. Bağışçıya bağışladığı kurbanın kesim videoları ulaştırılır ve böylece

güvenin zedelenmemesi sağlanır. Teknolojik araçların ikna kabiliyeti, artan çevrimiçi imkânlar, reklam kampanyaları vs. dini grubu, potansiyelinin çok üstünde organizasyonlara girişme cesareti ve imkânı verir. Bu sayede grup yeni üye kazanmasa bile sempati toplama imkânına kavuşmuştur. Bu durum grup aidiyetine yeni formlar kazandırır.

Yurt dışı yardım organizasyonu söz konusu üyeye uluslararası ağlar üretme imkânı da sunar. Bu sayede kurum hem uluslararası diğer kurumlarla hem de diğer ülkelerdeki yerel kurumlar ve gruplarla ilişki üretir. Söz konusu uluslararası ağbağlar hem grubun perspektifini genişletir hem de gönüllü üyenin vizyonunu geliştirir. Kısaca grup yurt dışına açıldıkça “ümme” hedefi ütopya olmaktan çıkar. Hatta şunu ifade edebilirim ki; günümüzde Müslüman toplulukların arasında belki de en dikkate değer bağ; yardım organizasyonlarının ürettiği, sonrasında başka bağlamlarda geliştirilen STK’lar arası bağdır. Uluslararası ağbağlar, yardım organizasyonu üzerinden dini grubu küreselleştirir diyemesek de “evrenselleştirir”.

Normal şartlar altında devlet eliyle toplanıp dağıtılacak olan zekât müessesesini işletecek İslami bir devletin yokluğu ve bu yokluğun ürettiği boşluk, İslami STK’ların varoluş sebeplerinden biridir. Bir İslam devletinin yokluğu hem onlara hareket alanı açıp varoluş meşruiyeti imkânı verir hem de devletin fonksiyonsuz kalan bir işlevini üstlenip sıradan bir STK olmanın ötesine geçme fırsatı sunar.

3. Dini Grubun Vitriin İhtiyacı

Ayrıntılarına girmeden kabaca ifade edilirse; ülkemizde şu anda iki ana dini grup formu mevcuttur. Her kategorinin altında farklı formlar tasnif edilebilir. Bunlardan birincisi, kökleri Cumhuriyet öncesine uzanan tarikatların modern şartlarda cemaatleşmiş formlarıdır. Bu dini grup türleri, her ne kadar modern formlar edinseler de gelenekli dini gruplardır. İkincisi ise, Cumhuriyet sonrası ortaya çıkan gruplardır. Bu tür dini gruplar gelenekçilikten, modernistliğe birçok alt forma sahiptir.

Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş sürecinde, yeni cumhuriyet elitlerinin ideolojik tercihi olan sekülerleşme sadece siyaset ve devlet kurumlarının sekülerleşmesi ile sınırlı kalmamış, bu sekülerliğin sürekliliğinin sağlanması için toplum da sekülerleştirilmek istenmiş bu amaçla pek çok devrim uygulamaya konulmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş, bu sayede din devletin kontrolüne alınmış, kontrol dışında kalan ve potansiyel muhalefet oluşturabilecek dini yapılar yasaklanmıştır. Kısaca genç laik cumhuriyet kendi kontrolü dışında din hizmetleri ve din eğitimi verebilecek böylece alternatif bir dinsellik üretebilecek örgütlü yapıları gayri hukuki, gayri meşru ilan etmiş, bu yapıların ekonomik ve siyasi ve sosyal kaynaklarını kesmiştir. Böylece modernleşme sürecinde kendisine ayak bağı olabilecek muhalefet kaynaklarını yok etmek istemiştir. Elbette bu sadece bir din yorumunun desteklenip diğer yorumların yasaklanması anlamına gelmektedir. Devrimler yoluyla girilen modernleşme sürecinde devletin kendine bağlı ve meşru kabul ettiği kurumlar yoluyla desteklediği din yorumu ise bireyin vicdanıyla sınırlı, kamusal görünürlükten uzak, örgütsüz, bireysel, vicdani, Tanrı ile kul arasında sadece inanca taalluk eden bir dindarlık tipidir.

Devletin askeri, hukuki, desteği ile yaygınlaştırmak istediği dindarlık, -onun istediği kadar olmasa da – yaygınlaşsa ve kabul görse de farklı dindarlık tipleri de yaşamaya devam etmiştir. Tek partili dönemin yasaklarının son bulması ile de bu dindarlık anlayışları kendi gibi düşünenlerle birlikte örgütlenmeye birlikte görevdeşlik üretmeye çabalamışlardır. Ancak gerek tek partili dönem gerekse sonraki değişim dönemlerinde dini grupların varlığı hiçbir zaman yasal kabul edilmemiş, kanun günümüze kadar yürürlükte kalmaya devam etmiştir¹.

Söz konusu yasaklara rağmen dini gruplar, var olmaya devam etmiş, fırsat bulduklarında ise farklı isimler altında dernekler ve vakıflar kurmuşlardır. Hukuki olarak yasak olan bir dini grubun siyasi otorite ile ilişkisi söz konusu dernek ve vakıflar aracılığıyla sağlanmıştır. Ancak gelişen iletişim araçları, artan imkânlar sayesinde bu STK'lar giderek öne çıkmış, adeta dini grupların vitrini niteliği kazanmıştır.

Dini gruplara bağlı yardım organizasyonlarını “vitrin” olarak nitelese de o kurumlar aynı zamanda bağlı olduğu STK'ların siyasi erk ve öteki STK'larla bağlarının üretilip yürütüldüğü sosyopolitik fonksiyonlar da barındırırlar (Akşit vd. 2005, s. 664). Söz konusu vitrinler, ürünlerini sergilerken aynı zamanda baktığı sokakla iletişimin de ana kanalıdır.

4. İslami Kimlikli Yardım Organizasyonlarının Tarihi ve Kapsamı

İslami kimlikli yardım organizasyonlarının tarihi İslami STK'ların tarihine bağlı olarak değişim göstermektedir. Sunar'a göre (2018), İslami sivil toplum kuruluşları, 28 Şubat post modern darbesinden sonra içe kapanmışlardır. 2000 sonrası hızlanan küresel entegrasyon ve Avrupa Birliğine adaylık süreci, söz konusu STK'lar hukuki ve yapısal dönüşümlerini hızlandırmıştır. Bu dönem İslami STK'ların kurumsallaşma dönemidir (Sunar, 2018, s. 14).

Hem herhangi bir dini gruba mensup olmayan İslami STK'lar hem de dini gruba bağlı yardım kuruluşları hemen hemen aynı tarihsel hinterlandı paylaşır. Her iki tür STK'da belirli tarihsel dönemeçlerden geçmiş, siyasi sosyo krizlerde deneyimsel ve bürokratik kazanımlar elde ederek kendilerini dönüştürebilmiş ve güçlenerek çıkmışlardır.

Söz konusu tarihsel dönemeçler şöyle sıralanabilir;

- Afganistan, Bosna ve Çeçen savaşları sırasında yürütülen yardım kampanyaları,
- 17 Ağustos Marmara depremi ve deprem bölgesinde elde edilen tecrübi birikim,
- 2000 sonra Avrupa Birliğine adaylık süreciyle birlikte kurumsallaşma,
- 2010 sonra artan maddi imkanlar sayesinde uluslararasılaşma,
- 2011 sonrası Suriyeli mültecilerin gelişi

2000 sonrasını, İslami STK'ların değişiminde en kritik dönem olarak tanımlayan Sunar'a göre bu süreç, İslami STK'lar, kapalı cemaat formundan sıyrılıp, kurumsallaşıp, enformatik cemaatlere dönüştükleri yıllardır. Sunar'a göre bu süreçte İslami STK'lar, iç

¹ 1925 yılında çıkarılan 677 sayılı kanunla Türkiye'deki tekke ve zaviyeler ile bazı türbeler kapatılmış, dini unvanların kullanılması yasaklanmış ve vakıf malları devletleştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf> Ayrıca, 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu ile medreseler kaldırılmış ve din eğitimi tamamen devletin kontrolü altına alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.430.pdf> Ayrıca, “Türk Medeni Kanunu'nun 101. Maddesi dini amaçlı dernek ve vakıfların kurulmasını yasak-lamaktadır. Bakınız: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>

bilgilendirme yerine dış bilgilendirmelere ağırlık vermeye başlamışlardır. Dini grupların var oluş gerekçelerinin en önemlilerinden olan “İslami bilinç anlandırma ve toplumu dönüştürme” hedefleri korunmakla birlikte bu süreçte toplumla entegrasyonu öncelermeleri, eğitim ve uzmanlık kazanmaya çalışmaları dikkat çekicidir. Sunar, cemaatlerin büyük çoğunluğunun başlangıçta yadırgadıkları proje temelli çalışmaları öncelermelerini söz konusu açılımın bir göstergesi olarak görür. Bu dönemde neredeyse tüm İslami STKlar uluslararası bağlarla dışa açılmışlardır. Bunda küreselleşmenin de etkisi vardır. Bu süreçte İslami STK’lar, geleneksel mali kaynakları yerine uluslararası fonlara doğru açılmışlardır (Sunar, 2018, s. 13-17). Sunar’a göre dini grupların faaliyetlerinin yürütücülerinin tipolojisi de değişmiştir. Cemaat temelli gönüllülük yerine profesyonelleşme öne çıkmıştır. Artık İslami STK’lar, her alanda var olmayı değil belli alanlarda uzmanlaşmayı tercih etmektedirler. Bu tercihle birlikte dini gruplar, gitgide STK’lar topluluğuna doğru evrilmektedirler. Adanmış insan tipinden eğitilmiş insan tipine geçilmiştir. Yani dini gruplar bu süreçte örgütlenme tipini değiştirirken buna bağlı olarak insan tipi de değişmiştir. Dini grupların gönüllü aktivistlerden profesyonel çalışana dönüşüm süreci gruplardan kopuş ve bölünmelerle yakından ilişkilidir. Dini gruplara bağlı yardım organizasyonlarında görev alan gönüllülerin sirkülasyonu bu açıdan grup içinde biriken iç gerilimi azaltan önemli bir faktördür. Grup, alanda ne kadar fazla gönüllü -profesyonel çalışan değil- istihdam ederse hem gruba aidiyet kuvvetlenmiş hem de iç gerilim azaltılmış olur (Sunar, 2018, s. 14).

Sunar’a göre İslami STK’lar gittikçe kapalı mekânlardan açık kamusal mekânlara yönelmişlerdir. Böylece İslami STK’ların hizmet verdikleri alanlar daha açık ulaşılabilir ve görünür olmuştur. Binalar büyüyüp ana caddelere taşınmakta, tabelalar büyük ve görünür olmakta, iç mekân tasarımları modernleşmektedir. Yine bu süreçte devlete rakip kurumlardan devlete destek ve yardımcı kurumlara doğru bir değişim dikkati çekmektedir. Ak parti hükümeti özelinde devletin artık kendilerini rakip ve tehdit görmemesi bu kurumların da devleti rakip görmekten vaz geçmelerine sebep olmuştur (Sunar, 2018, s. 15-18).

Suriyeli mültecilere yardım dönemi yerel şehre has yardım organizasyonları üretmiştir. Zira ulusal İslami STK’lar bu süreçte ilk başta mültecilere ciddi destek olsa da ilerleyen süreçte bu onları yormuş ve yardımlar giderek azalmıştır.

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında dini grupların ciddi bir imaj kaybına uğradıkları ifade edilmesi gereken bir gerçekliktir. Bir dini grubun darbe yoluyla devleti ele geçirme teşebbüsü halk nezdinde tüm dini gruplara belirli bir mesafe konulması tutumunu yaygınlaştırmış tabiri caizse halk dini gruplardan uzaklaşmıştır. Bu süreçte dini grupların yardım organizasyonları için maddi desteğin açıkça azaldığı görülmektedir. Ancak 6 Şubat depremlerinde dini grupların yardım organizasyonlarının performansı, yıpranan imajlarını onarma fırsatı vermiştir.

Diğer yardım organizasyonları gibi dini gruplara bağlı yardım organizasyonları da deprem bölgesinde özellikle de depremden en çok etkilenen dört ilde, yardım organizasyonlarını üç kademede icra etmişlerdir.

- Depremin ilk anında en çok ihtiyaç duyulan arama kurtarma faaliyetleri. Ancak profesyonel, eğitilmiş bir ekibin gerçekleştireceği bu faaliyete dini grupların

hazır olması dikkat çekicidir. Deprem bölgesinde arama kurtarma çalışmaları yaklaşık 15 gün sürmüş ve 20 Şubat itibarıyla sona ermiştir.

- Depremden hemen sonra başlayan gıda ve barınma odaklı yardım dağıtımı, arama kurtarma faaliyetlerinin bitişi ile daha da hız kazanmıştır. Gezici veya sabit aşevleri aracılığıyla depremlilerde gıda ihtiyaçları karşılanmış; çadır, konteyner veya çadırlara gıda, hijyen malzemesi, kıyafet, battaniye dağıtımı yapılmıştır. Yardımların bu aşaması yaklaşık üç ay sürmüş, ramazanda ciddi anlamda yoğunlaşmış ve bayramdan sonra ise giderek azalmıştır.
- Dini grupların yardım organizasyonlarının üçüncü kademesi ise lojistik merkezler yoluyla ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanması aşamasıdır. Bu kademedeki öncelenen eylem, tüm ülke çapında toplanan malzemelerin uygun şartlarda depolanması ve talep üzerine ihtiyaç sahibine ulaştırılması işlemidir. Yardımın bu tarzı hala sürmektedir.

5. Deprem Bölgesinde Dini Grupların Panoraması

Dini grupların dini söylem ve iddialarının kamusal temsilleri yardım organizasyonları aracılığıyla da gerçekleşir ve bu söylem eskiden olduğu gibi içe dönük, dışa sert, radikal bir temsil yerine yardım, merhamet, şefkat üzerine kurulu bir temsildir.

Yardım organizasyonunun kapsam ve gücü, doğal olarak bağlı olduğu grubun sosyo siyasi ekonomik hinterlandı ve çevresi ile yakından ilişkilidir. Zira hinterlandı ve ağırları görece zayıf gruplara bağlı yardım kuruluşları daha kısa süreli ve kapsamı zayıf organizasyonlar yürütürken daha güçlü kuruluşlar daha uzun ve kapsamlı organizasyonlara girişebilmişlerdir. Örneğin Beşir Derneği, arama kurtarmadan konteynerkentler kurmaya kadar çok geniş bir organizasyona girişebilirken, iyilikte Yarışanlar Derneği daha dar kapsamlı etkinliklere girişebilmiştir.

Nurcu grupları dışarda bırakırsak Türkiye'deki dini grupların tüm renklerinin deprem bölgesinde yardım faaliyetlerinde boy gösterdiği söylenebilir. Nurcu gruplardan ise sadece Hayrat Vakfı yardım organize etmiş, yardımlarını araştırma süresi boyunca sürdürdüğü gözlemlenmiştir. Nurcu grupların yardım organizasyonunda niçin görünür olmadıkları ise ayrı bir çalışmanın konusudur. Selefi gruplar ile Sufi grupları yan yana çalışırken görmek oldukça ilginç bir deneyimdir.

Dini grupların yardım organizasyonlarının koordinasyonunda kendi aralarındaki iletişimleri kadar Türk Kızılay ve AFAD gibi devlet destekli organizasyonların aracılığına başvurmaları da dikkate değer bir gelişmedir. Zira bölgeye yardım için gelen tüm gruplar Valiliklerin oluşturduğu koordinasyon merkezleri ile iş birliği ve eşgüdümle faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir.

Böylece hem dini grupların kendi aralarında iş birliği ve görevdeşlik gelişmiş hem de dini gruplarla siyasi otorite arasında karşılıklı ağırlar tesis edilebilmiştir. Bu sayede şehrin her bölgesine yardımlar ulaştırılmış hem zaman hem de insan gücünden tasarruf edilebilmiştir. Tabiri caizse şehrin her mahallesi dini grupların yardım ağlarıyla örülmüş; ihtiyaca göre düzenlenmiş bir yardım haritası ortaya çıkmıştır.

Adıyaman merkez demokrasi parkında büyük bir çorba ve yemek çadırı ile Umut Kervanı Yardım Derneği, yardım organizasyonları içerisinde en merkezi ve görünür

konuma sahiptir. Özellikle marşlar eşliğinde hazırlanan yemekler ve dağıtılan çay, bölge insanının zihninde iz bırakmış, yemek çadırının günün her saati dolu olduğu, yemek saatlerinin dışında insanların çay içmek ve sohbet etmek için bu mekânı sıklıkla kullandığı gözlemlenmiştir. Umut kervanının hemen yanında Verene Derneği çorba ve çay çadırı kurmuş, özellikle bayan görevlilerin varlığı hanımların buradan daha rahat hizmet almasını sağlamıştır. Aynı merkezi parkın içerisinde İHH da çay ve yardım çadırı da mevcuttur. İHH bu çadırdaki üç öğün yemek ve sonrasında çay ikramı yapmıştır.

Şehirdeki yer seçimlerinden bir diğeri ise İsmailağa cemaatine aittir. Söz konusu cemaat dini sembollerini öne çıkarmaları ile bilinir ve dolayısıyla tüm üyeler sarıklı cübbeli ve sakallıdır. İsmailağa Derneği yardım faaliyetleri için Karapınar mahallesini seçmiş burada bulunan Sümerpark içerisine bir seyyar mutfak, bir aşevi, gönüllülerin barınacakları 4 adet çadır ve bir adet çocuk oyun parkı yerleştirmiştir. Söz konusu cemaatin seçtiği mekân Alevi vatandaşların yoğun olarak yaşadıkları bir mahalledir. Sohbet sırasında yetkili kişi yardım faaliyeti için bu parkı tesadüfen seçtiklerini belirtmiştir. Yetkili, organizasyon için Bartın ve Bolu'dan ekiplerin dönüşümlü olarak çalıştıklarını, aylık periyotlarla bir ekibin dinlenmek için gittiğini ve yerine diğer ekibin geldiğini ifade etmiştir. Hizmet verdikleri kişileri özellikle Alevi oldukları için seçmediklerini ama böyle bir mahalleye gelmekten de memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Çay sohbeti esnasında Bartın'dan gelen bir gönüllü hayatında ilk defa bir Alevi ile muhatap olduğunu, Güneydoğuya ilk defa geldiğini belirtmiştir. Kendisi için unutulmaz bir deneyim olduğunu ve bakış açısının değiştiğini söylemiştir. Aynı şekilde aşevinden yemek alan Alevi vatandaşlar da başlangıçta grubun yardım faaliyetlerine şüpheyle yaklaştıklarını, giderek alıştıklarını ve önyargılarının değiştiğini söylemişlerdir. Yemekten sonra oyun alanında sarıklı, sakallı gönüllüler ile Alevi çocukların maçlarını izlemek ilgi çekici bir deneyim olmuştur.

Yetim vakfının gezici gıda dağıtım ekibi ise dolaşarak merkezi yerlerdeki yardımlara ulaşamayan kenar mahallelerde hizmet vermiştir. Böylece yardımlara ulaşmakta zorluk çekenlere de yardımlar ulaştırılmıştır.

AGD ve Cansuyu Yardım Derneği, Adıyamanlı depremzedelerin gıda ihtiyaçlarını gidermenin yanında ısınma gibi ciddi bir sorunu gidermeye odaklanmış görünmektedir. Tekirdağ'dan gelen odun ve kömür, kiralanan depolara yerleştirilmiş ve çadırlarda kalanların ısınma ihtiyaçları karşılanmıştır. Dernek yetkilisi depolanan odun ve kömürlerin bitmesi durumunda kısa sürede takviye yapılarak ısınma ihtiyacının karşılanacağını ifade etmiştir.

Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı, Adıyaman'ın en merkezi konumlarından birinde uzun süre hizmet vermiştir. Şehirdeki en büyük aşevlerinden birisi olarak depremzedelere hizmet etmiştir. Merkezi konumları, kaliteli gıda ve giysi temini, uzun süreli yardım organizasyonu ile Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı, deprem bölgesinde hizmet veren organizasyonlardan biri olarak dikkat çekmiştir.

İsmailağa Cemaatine bağlı iken zamanla ayrılıp müstakil bir cemaate dönüşmekte olan Hay-der, Yesevi mobil aşevinde yemek dağıtmış; Adıyaman'da günlük 1000 kişi olmak üzere toplamda 4000 kişiye yemek hizmeti vermiştir. Şehrin birçok noktasında derneğin mobil aşevini görmek mümkündür. Söz konusu dernek, sosyal medya hesaplarından bünyesinde bulunan Kıyam-Der, Sultan-Der, Hay-Der ve İlkseç Vakfı ile

birlikte Hatay'da 600 konteynerden oluşan konteyner kent kurmakta olduklarını belirtmiştir.

Daha önce Anadolu Platformu bileşeni olan İyilik Derneği, Adıyaman merkez ve ilçelerinde sıcak yemek dağıtımını yapmıştır. Araştırma süresi olan dört ay boyunca yardımlar devam etmiştir. Depremi ilk günlerinde hazır ekipleri ile arama kurtarma faaliyetlerine katılmış, ilerleyen süreçte gıda ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesine odaklanmıştır. Şehir merkezlerine kıyasla yardımların görece az ulaştığı ilçelere ve köylere yardım ulaştırması depremzedelerde olumlu bir intiba bırakmıştır.

Özgür-Der camiası depremin ilk gününden itibaren Özgür-Der Batman Şubesi aracılığıyla Adıyaman'a ulaşmış ve yardımlarını bu şube vasıtasıyla sürdürmüştür. Özgür-Der'in çalışma tarzı, sabit bir lokasyonda hizmet vermek yerine talep ve ihtiyaçların belirlenip bunların temini ve dağıtım şeklinde üç aşamalı olarak devam etmiş, pratik ve hızlarıyla bürokratik ve sistemsel hantallıklara takılmadan ihtiyaçların acil teminine odaklanmışlardır.

İyiliğe çağrı, İBAG (İyilikte Buluşanlar Afet Gönüllüleri) özellikle Suriyeli depremzede mültecilere yardıma ağırlık vermesiyle dikkat çekmiştir. Söz konusu dernek, Adıyaman'da bir lojistik merkez kurmuş bu merkez aracılığıyla seyyar aşevilerinde üç öğün yemek dağıtılmış, günde 3000 kişiye yemek verildiği belirtilmiştir. Bunun yanında köylere yardım kolileri gönderilmiş ve ramazan boyunca çadır kentlerde ramazan kumanyası dağıtılmıştır (<https://iyiligecagri.org.tr/iyilige-cagri-arama-kurtarma-ekibiyle-deprem-bolgesinde-tr-1517.html>).

İsmailağa Cemaatine yakınlığıyla bilinen İDDEF deprem yardımlarına temel oluşturması için zekât kampanyası başlatmış, ilk dört ay içerisinde 150'den fazla yardım tırını bölgeye sevk edilmiştir (<https://www.iddef.org/iddefin-deprem-bolgesine-yardimlari-hiz-kesmiyor>)

Beşir Derneği, depremin ilk günlerinden itibaren önce arama kurtarma faaliyetlerine katılmış, sonrasında ise depremzedelerin yiyecek ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasına odaklanmıştır. Beşir Derneği arama kurtarma ekibinin ülkemize yardıma gelen Venezuela arama kurtarma ekibiyle birlikte çalışması dikkate değer bir iş birliğini ortaya çıkarmıştır.

Kendilerini Tevhidî gruplar olarak niteleyen selefi gruplar da deprem bölgesinde yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Diğer depremzede şehirlerde yaptıkları yardımlar gibi Adıyaman'da da gıda ve barınma ihtiyaçlarını karşılamayı öncelik vermişlerdir. Bu derneklerden biri olan İyilikte Yarışanlar Derneği, Suriyeli berberler ile tıraş kampanyası başlatmış ve Suriyeli berberler kurdukları stantlarda depremzedeleri tıraş etmişlerdir. Ayrıca dernek şehrin belli bölgelerinde banyo kazanları kurarak haftalardır banyo yapamayan depremzedelerin banyo yapmasını sağlamıştır.

Sonuç

Araştırmanın sürdüğü yüz yirmi günün ardından dini grupların gerçekten özverili ve kesintisiz hizmetlerinin, bölge halkının dini gruplara bakışını değiştirdiği rahatlıkla ifade edilebilir. Daha önceleri dini gruplara uzak olanların bile süreç sonunda bakışlarını revize ettikleri, olumlu bir tutum takındıkları söylenebilir.

İl dışından gelerek yardım organizasyonunda görev alan gönüllülerden pek çoğu, yaşadıkları deneyimi, eşsiz ve faydalı olarak nitelemişlerdir. Tekirdağ'dan Adıyaman'a odun ve kömür taşıyan kamyonlar aynı zamanda iki şehir arasında gönül köprülerini inşa eden malzemeler de taşımışlardır.

Dini gruplara ait yardım çadırlarından, aşevlerinden, çocuk oyun evlerinden veya psikolojik destek hizmetlerinden yararlanan bölge halkının büyük çoğunluğu, ilk defa bir dini grup üyesiyle irtibatının olduğunu, sarıklı, cübbeli dindar profili hakkındaki intibalarının olumlu yönde değiştiğini belirtmişlerdir.

Gönüllülerin, dönüşümlü çalışma, görev dağılımı, nöbet sistemi, ciddi fiziki zorluklar, hijyen vs. sorunlarla baş etmek gibi daha önce yaşamadıkları deneyimlerin kendilerini motive ettiğini, birilerine faydalı olmanın bir depremzedenin yüzünü güldürmenin imanlarını artırdığını ve bağlı oldukları gruba aidiyetlerini güçlendirdiğini, organizasyon deneyimlerini artırdığını ifade etmişlerdir.

Görece kapalı yapılar olan dini gruplar, deprem bölgelerindeki organizasyonları sayesinde halkın gündemi ve ihtiyacının neler olduğunu görmüşler, teşkilat şemalarını, faaliyetlerini ve önceliklerini yeniden düzenleme fırsatı bulmuşlardır. Mesela psikolojik destek hizmeti gibi daha önceleri bir ihtiyaç olduğu düşünülemeyen yenilikler dini grupların gündemine girmiştir.

Dini gruplar, Türk Kızılay, Umke veya AFAD gibi devlet organizasyonlarıyla eş güdüm içerisinde çalışmak zorunda kalmışlar, yardımların hızlı ve etkili dağıtımında eksiklerini gidermek ve yeni açılımlar yapmak zorunluluğu hissetmişlerdir. Bu sayede deneyimler paylaşılmış bir görevdeşlik üretilebilmiştir.

Parçalı ve birbirlerinden kopuk hatta bazen birbirlerine uzak dini grupların, farklılıkları arka plana iterek hizmete odaklanmaları, koordinasyon kurarak birbirlerine yaklaşmaları önyargıları azaltma imkânı sunmuştur.

Dini grupların dış bilgilendirme faaliyetleri artmış deprem bölgesinde tüm faaliyetler sosyal medya hesapları aracılığıyla duyurulmuştur. Bu sayede dini gruplar vitrinlerini dizayn etmiş, dışarıya yönelimlerini artırmışlardır.

Kaynakça

- Akşit, B., Serdar, A., & Tabakoğlu, B. (2005). İslami Eğilimli Sivil Toplum Kuruluşları. Y. Aktay içinde, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (Cilt 6, 664-681). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Başpınar, A ve M. Güntürkün (2023). Afet Sonrası Gönüllülük 2023 Değerlendirmesi. Türkiye İnsani Çalışmalar Yıllığı 2023. İstanbul: Kızılay Kültür Sanat Yayınları
- Gellner, Ernest (1994). *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*. New York: The Penguin Press.
- Kuran Yolu Meali (2016). Haz. H. Karaman, M. Çağrı, İ. Kâfi Dönmez, S. Gümüş. Diyanet İşler Başkanlığı Yayınları.
- Sunar, Lütfi. (2018). Türkiye’de İslami STK’ların Kurumsal Yapı ve Faaliyetlerinin Değişimi. İlke İlim Kültür Eğitim Derneği. İstanbul: İlke Yayınları.
- TİF (2023). Yerel Sivil Toplum ve Koordinasyon Ağlarının Haritalandırılması Raporu
- Yayla, Atilla. (2013). Yazarlar. Ekim Perşembe, 2024 tarihinde Yeni Şafak: <http://www.yenisafak.com> adresinden alındı.
- Yeğen, M., Keyman, E. F., Çalışkan, M. A. ve Tol, U. U. (2010). Türkiye’de gönüllü kuruluşlarda sivil toplum kültürü (Araştırma Raporu). Yaşama Dair Vakıf <https://iyiligecagri.org.tr/iyilige-cagri-arama-kurtarma-ekibiyle-deprem-bolgesinde-tr-1517.html> Erişim Tarihi: 12.01.2024
- <https://www.iddef.org/iddefin-deprem-bolgesine-yardimlari-hiz-kesmiyor> Erişim Tarihi: 01.12.2024
- <https://ahmetyesevi.org.tr/icerik.php?i=231014gQAiSw&islem=1> Erişim Tarihi: 01.12.2024
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf> Erişim Tarihi: 01.12.2024
- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.430.pdf> Erişim Tarihi: 01.12.2024
- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> Erişim Tarihi: 01.12.2024